

УДК 347.634/635

Драгомирова Юлія Василівна,
аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО НА МАТЕРИНСТВО ТА БАТЬКІВСТВО ЯК ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ

Постановка проблеми. Укладення шлюбу, як відомо завжди призводить до створення сім'ї і народження дітей, що є підставою для виникнення немайнових та майнових правовідносин між подружжям.

Це питання є досить актуальним, оскільки кожен день в Україні створюються нові сім'ї, народжуються діти, і відносини між подружжям носять особистий характер, тому правовому регулюванню особистих немайнових відносин у сімейному праві надається досить велике значення.

Сімейний кодекс України (далі – СК України) [2] відносить право на материнство та право на батьківство до особистих немайнових прав подружжя, які можуть бути визначені як врегульовані нормами сімейного права відносини стосовно особистих немайнових благ та інтересів осіб, які перебувають у шлюбі.

Стан дослідження теми. Цьому питанню приділяли і приділяють увагу багато вчених-юристів як радянського, так і сучасного періодів у галузі цивільного та сімейного права: Є.М. Ворожейкіна, Л.М. Баранова, В.І. Борисова, М.М. Дякович, О.В. Дзера, І.В. Жилінкова, О.В. Ієвіня, О.М. Калітенко, Р.О. Стефанчук, З.В. Ромовська, Є.О. Харитонов, Ю.С. Червоний та інші дослідники.

Виклад основного матеріалу. Особисті немайнові відносини – це суспільні відносини, які виникають з приводу саме нематеріальних благ і відрізняються від майнових тим, що не мають матеріального змісту. А щодо особистих немайнових прав подружжя, то це врегульовані нормами сімейного права відносини з приводу особистих немайнових благ та інтересів осіб, між якими було укладено шлюб у встановленому законом порядку. Більшість особистих немайнових прав та обов'язків кожного із подружжя є одночасно їх правами та обов'язками стосовно одне одного [3].

До особистих немайнових прав подружжя гл. 6 СК України [2] відносить такі правовідносини

як: 1) право дружини на материнство і чоловіка на батьківство; 2) їх право на повагу до своєї індивідуальності й на фізичний і духовний розвиток; 3) на зміну прізвища; 4) на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї; при цьому вважається, що дії одного з подружжя вчиняються за згодою другого з них; 5) обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю; 6) право дружини та чоловіка на особисту свободу.

Кожній особі від народження або за законом належать певне коло особистих немайнових прав та обов'язків. Більшість з таких прав особа володіє довічно, і вступ у шлюб не впливає на ці права. Вони продовжують належати кожному із подружжя як особі [3]. Конституція України [1] до таких немайнових прав відносить: право на життя, на повагу до гідності та честі, на охорону здоров'я, на свободу та особисту недоторканість, на недоторканість особистого життя та інші особисті права.

Одним із основних особистих немайнових прав подружжя – є право на материнство та батьківство, про які зазначені у ст. 49 та 50 СК України [2]. У сім'ї батьки і діти мають певні права та обов'язки. Права та обов'язки батьків і дітей встановлюється на походженні дитини від батьків, яке засвідчене державними органами реєстрації актів цивільного стану у встановленому законом порядку. Згідно із ст. 121 СК України [2] – це стосується дітей, які були народжені у шлюбі і також дітей, які були народжені поза шлюбом (зареєстрованому шлюбі). Тобто визначення походження дитини є підставою виникнення прав та обов'язків матері, батька і дитини (дітей).

Насамперед у СК України [2] немає визначення понять, як «материнство» та «батьківство». Але у юридичній літературі материнство визначається, як забезпечена законом можливість жінки здійснювати репродуктивну функцію – народжувати дітей, утримувати та виховувати їх [4]. Зміст особистого немайнового права жінки на материн-

ство розкривається як правомочності дружини з приводу вирішення: мати чи не мати дитину. При цьому зазначається, що право жінки самій вирішувати питання про материнство обумовлено тим, що пов'язано з її власним здоров'ям та правом на репродуктивну свободу.

СК України встановлює додаткові права для жінки з метою створення для неї сприятливих умов для народження та виховання дитини, як зазначено у ч. 4 ст. 49 СК України [2], що вагітній дружині мають бути створені у сім'ї умови для збереження її здоров'я та народження здорової дитини, а у ч. 5 ст. 49 СК України [2], дружині-матері мають бути створені у сім'ї умови для поєднання материнства із здійснення нею інших прав та обов'язків. Але дане право для батька у сімейному законодавстві не застосовується.

Можна виділити дві складові права на материнство: біологічну (репродуктивну) і соціальну [7]. Щодо біологічної складової, то вона в себе включає право вирішувати питання про зачаття дитини та право вирішувати питання про переривання вагітності або виношування та народження дитини після зачаття. Наше законодавство дозволяє жінкам робити штучну перерву вагітності строком не більше 12 тижнів у акредитованих закладах охорони здоров'я [5]. Питання про переривання вагітності у такому випадку вирішується виключно жінкою, але ці норми є більш моральним аспектом. При гарних відносинах подружжя таке тяжке питання, як переривання дружиною вагітності завжди вирішується подружжям спільно. А якщо стосунки між подружжям є поганими або сім'я є соціально неблагополучною, то спроба на законодавчому рівні примусити жінку отримувати згоду чоловіка на переривання вагітності лише наштовхне до абортів, як це часто було за часів заборони абортів. А що стосується соціальної складової, то батьки зобов'язані виховувати належним чином дитину, піклуватися про її здоров'я, духовний, фізичний та її моральний стан, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати честь та гідність дитини, готувати її до самостійного життя, також дитини повинна проживати у гарних умовах тощо.

Для встановлення материнства не має ніякого значення сімейний стан жінки. У сімейному законодавстві діє загальний принцип, згідно якого матір'ю дитини є жінка, яка її народила. Звертатись до державного органу реєстрації актів цивільного стану з метою реєстрації народження дитини має право як матір дитини, яка була народжена у шлюбі, а також і мати дитини, яка була народжена поза шлюбом. У випадку, коли дитина була народжена поза шлюбом, походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини.

Згідно із ст. 139 СК України [2] дає право жінці, яка записана матір'ю дитини, оспорювати своє материнство. Жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право пред'явити позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства. Оспорювання материнства відповідно із ч. 2 та ч. 3 ст. 123 СК України [2] не допускається, а саме у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжя (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя, в цьому випадку подружжя визначається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. До вимог про визнання материнства встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися, що є матір'ю дитини.

На відміну від материнства визначення батьківства залежить від сімейного стану матері дитини. Сімейне законодавство України виходить з презумпції батьківства чоловіка матері дитини [3]. Відповідно до ст. 133 СК України [2], якщо дитина народилась у подружжя, дружина записується матір'ю дитини, а чоловік – батьком дитини. Ця презумпція діє не лише в період шлюбу. Дитини, яка була народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя (ч. 2 ст. 122 СК України [2]), а саме так – батьком дитини чоловік її матері. За правилом ст. 122 СК України [2] походження дитини від подружжя визначається на підставі Свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини.

У наш час відбуваються зміни статусу батька. Збільшується кількість батьків, які беруть безпосередню і активну участь у вихованні дітей, починаючи від дня їх народження. Участь батьків у вихованні є необхідною умовою повноцінного особистісного розвитку дитини. Але необхідно і дуже важливо, щоб батько виконував саме свої батьківські функції, а не намагався замінити матір [3].

Дружина та чоловік мають право подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану спільну заяву про невизнання чоловіка батьком дитини. У цьому випадку запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень проводиться за прізвищем матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за вказівкою матері.

Законодавство дає право чоловікам оспорювати своє батьківство: 1) особа, яка записана батьком дитини (ст. 136 СК України [2]), 2) спадкоємця особи, яка записана батьком дитини (ст.

137 СК України [2]), 3) матері дитини (стаття 138 СК України [2]).

Оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини, можливо тільки після народження дитини і до досягнення нею повноліття. Але в цей період за життя дитини особа, яка була записана батьком дитини, має право оспорювати своє батьківство, пред'явивши позов про виключення запису про неї як батька актового запису про народження дитини. Після винесення рішення судом про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження, коли буде доведена відсутність кровного споріднення між особою, яка записана батьком, та дитиною.

Законодавство не допускає оспорювання батьківства у разі смерті дитини. У цьому випадку, суд не може вирішувати питання щодо оспорювання батьківства, так як особа, яка була записана батьком дитини, втратила право оспорити своє батьківство з дня смерті дитини.

А що стосується вимог про виключення чоловіка із запису про нього як батька дитини з актового запису про народження дитини позовна давність не застосовується.

Не має права оспорювати своє батьківство особа, яка була записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що таким не є, а також та особа, яка дала згоду на штучне запліднення своєї дружини.

Але є такі випадки, коли згідно із законодавством України оспорювання батьківства допускається після смерті особи, яка була записана батьком дитини. Якщо чоловік, який був записаний батьком дитини, помер до народження дитини, оспорити його батьківство мають право його спадкоємці за тієї умови, що ним за життя ним була подана заява до нотаріуса про невизнання його батьківства. Позовну заяву можуть підтримувати в суді спадкоємці того, хто записаний батьком дитини, якщо він помер після пред'явлення ним позову про виключення свого імені як батька з актового запису про народження дитини.

У тому випадку, якщо через поважні причини особа не знала про те, що вона записана батьком дитини, і померла – оспорити батьківство можуть її спадкоємці: дружина, батьки та діти.

Чинне сімейне законодавство надає право жінці, яка народила дитину у шлюбі, оспорити батьківство свого чоловіка. Ця заява обов'язково повинна бути письмовою. Саме тоді вимоги матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена.

Щодо вимоги матері про внесення змін до актового запису про народження дитини встановлю-

ється позовна давність в один рік, яка починається від дня реєстрації народження дитини (ч. 3 ст. 138 СК України [2]).

Зараз є досить поширені випадки, коли материнство, батьківство встановити неможливо. Відповідь на це питання є у ст. 135 СК України [2] в ній зазначається, що при народженні дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батьківство дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записується за її вказівкою. У разі смерті матері, а також неможливістю встановити місце її проживання чи перебування запис про матір та батька дитини провадиться відповідно до ст. 135 СК України [2], за заявою родичів, інших осіб або уповноваженого представника закладу охорони здоров'я, в якому народилася дитина.

У випадку, коли батьки дитини невідомі, державна реєстрація її народження проводиться за рішенням органу опіки та піклування, яким визначається прізвище, власне ім'я, по батькові дитини і відомості про батьків.

Однак право на материнство та батьківство полягає не тільки у праві бути записаними її батьками, а також у праві брати участь у її вихованні та утриманні.

Якщо говорячи про право на материнство/батьківство, то слід зауважити, що сімейні права та обов'язки все ж таки мають відносний характер, право на материнство/батьківство одного з подружжя не означає обов'язку іншого подружжя щодо зачаття дитини. СК України [2] передбачає, що небажання одного з подружжя мати дитини або нездатність до зачаття або народження дитини може бути причиною розірвання шлюбу. Але щодо цього питання у юридичній літературі, можливість вимагати розлучення за цими підставами не є санкцією, так як в цьому випадку поведінка жінки або чоловіка не є протиправною, а санкція є заходом державного примусу, що застосовується за правопорушення [6].

Право на материнство та право на батьківство відносяться до невід'ємних прав людини незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі. Відносний характер мають положення ч. 2 ст. 49 та ч. 2 ст. 50 СК України [2], які стосуються небажання або нездатності дружини або чоловіка мати дитину як причин для розірвання шлюбу. При цьому положення про нездатність одного з подружжя мати дитину, як причину розірвання шлюбу за умови діючого сімейного законодавства України принципу свободи та розірвання шлюбу на мій погляд є зайвим та недоречним.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що своє право на материнство та батьківство, одні чоловіки та жінки здійснюють відповідально та осмислено і хочеться вірити, що таких людей в світі зараз багато. Для деяких чоловіків та жінок, вагіт-

ність – це випадковість, неочікувана і навіть не радісна новина. Інші вважають народження дитини, навіть якщо їм лікарями було заборонено народжувати, сенсом свого буття. Отже, право на материнство та батьківство – є невід’ємною частиною більшості людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10. 01. 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №21-22. – Ст. 135.
3. Сімейне право України: підручник 2-е вид., перероб. і допов. / Л. М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В.І. Борисової та І.В. Жилінкової. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 288 с.
4. Сімейне право України: підручник / за ред. В.С. Гопанчука. – К. : Істина, 2002. – 304 с.
5. Українське сімейне право: підручн. [для студ. вищ. навч. закл.] / З.В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.
6. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю.С. Червоного. – К. : Істина, 2003. – 464 с.
7. Право на материнство та батьківство як особисті немайнові права подружжя / О. В. Ієвіня // Університетські наукові записки. – 2011. – №2. – С. 97-100. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_2_

Драгомирова Юлія Василівна

ПРАВО НА МАТЕРИНСТВО ТА БАТЬКІВСТВО ЯК ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ

Стаття присвячена одному із основних немайнових прав подружжя, а саме праву на материнство та батьківство. Проаналізовані норми українського законодавства, які стосуються даного питання. Виділені дві складові щодо права на материнство. Розглянуто право чоловіка на оспорування свого батьківства. Розглянуті випадки, коли материнство та батьківство встановити неможливо.

Ключові слова : особисті немайнові права подружжя, право на материнство, право на батьківство, право на оспорування свого батьківства.

Драгомирова Юлія Васильевна

ПРАВО НА МАТЕРИНСТВО И ОТЦОВСТВО КАК ЛИЧНЫЕ НЕИМУЩЕСТВЕННЫЕ ПРАВА СУПРУГОВ

Статья посвящена одному из основных неимущественных прав супругов, а именно праву на материнство и отцовство. Проанализированы нормы украинского законодательства, которые касаются данного вопроса. Выделены две составляющие о праве на материнство. Рассмотрено право мужчины на оспаривание своего отцовства. Рассмотрены случаи, когда материнство и отцовство установить невозможно.

Ключевые слова : личные неимущественные права супругов, право на материнство, право на отцовство, право на оспаривание своего отцовства.

Dragomyrova IuliiaVasylivna

THE LAW TO MATERNITY AND PATERNITY AS THE MORAL LAW OF SPOUSES

The article devoted to one of the basic moral law of spouses, namely the law to maternity and paternity. In particular, they analyzed the norms of the Ukrainian legislation, which relate to this issue. Two components have been allocated the law to motherhood. Another was to review the law of men to challenge paternity. It was also considered cases where maternity and paternity can not be established.

Key words: personal non-property law of the spouses, law to maternity, law to paternity, law to challenge his paternity.